

## Kriza individualnog i kolektivnog identiteta kao problem društvene sigurnosti u višeeetničkim državnim zajednicama, s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu

Mirsad D. Abazović – *Univerzitet u Sarajevu*

### Sažetak

Kriza identiteta je jedno od esencijalnih pitanja koje neposredno tangira i individualnu i kolektivnu sigurnost. Ta kriza je situirana izravno u centrum društvene i političke sigurnosti u svakoj multietničkoj državnoj zajednici pa i u Bosni i Hercegovini. U zavisnosti od stepena razvijenosti jednog društva, prvenstveno posmatrano sa aspekta zaštite ljudskih prava, kriza je veća ili manja, razuđenija ili jednosmjernija, dublja ili benignija, odnosno ona je «incident» ili stanje. Niti jedno društvo nije u potpunosti imuno od mogućih ugrožavanja identiteta pojedinca ili određene društvene grupe. To se može ispoljavati u raznim formama, od pojava elemenata ksenofobije različite provenijencije do nerazumijevanja drugog i drugačijeg. No, ukoliko je društvo na višem ili visokom stupnju opće razvijenosti i organiziranosti, takve pojave se mogu efektno i efikasno kontrolirati i one ne prerastaju u faktore koje mogu izazivati društvenu i političku nesigurnost, pa samim tim ne može se govoriti ni o krizi identiteta. Međutim, u društvima kakvo je bosanskohercegovačko, upravo problem sa poimanjem identiteta i odnosom prema identitetu jedan je od najvećih sigurnosnih rizika koji višeslojno, višeznačno i višesmjerno proizvodi, održava i nerijetko produbljuje stanje nesigurnosti građana (individuuma), društvenih grupa, društvenih slojeva pa i cijelih nacionalnih kolektiviteta, a samim tim i nacionalne sigurnosti Bosne i Hercegovine općenito. U Bosni i Hercegovini se, na visokom nivou značajnosti, identitet posmatra singularno, pojednostavljeno i po sistemu nametanja. Riječ je o depersonalizaciji pojedinca od strane dijela (kvazi)političkih elita, dijela religijskih autoriteta višeg ili nižeg ranga, ali i jednog broja intelektualaca koji su doprinijeli i doprinose dehumanizaciji politike, pored ostalog, i atakujući na identitet i pojedinca i cijelih kolektiviteta vršeći ideološko i političko nasilje kako nad «svojima» tako i nad «drugima». Nasilje se vrši nad poviješću, jezikom, tradicijom, kulturom, vjerom, naukom, ali i nad značajnim setom ljudskih prava kako pojedinca tako i cijelih društvenih grupa, upravo na principu ogoljivanja i singularizacije identiteta. Takvo stanje izaziva otpore kako kod pojedinaca tako i kod društvenih grupa koje se po različitim osnovama identificiraju unutar sebe, a ti otpori su već kriza po sebi, ali su i latentni uvod u sukobe širih razmjera, što značajno može usložiti sigurnosnu situaciju kako u zemlji tako i šire.

### Ključne riječi

kriza, identitet, društvena i politička sigurnost, nesigurnost, nasilje nad identitetom, otpor, sukobi širih razmjera.

### Abstract - The Crisis of Individual and Collective Identity as a Problem of the Social Security in Multi-Ethnic States – the Particular View on Bosnia and Herzegovina

The crisis of identity is one of the crucial issues that directly influencing both, individual and collective security. That crisis situates into a centrum of social and political security in every multi-ethnic state, therefore in Bosnia and Herzegovina too. Depending on the conditions such as overall level of development in given society, mostly viewed from the

perspective of human rights protection, the crisis is bigger or smaller, dispensed or focused, deeper or benign, so the crisis is "incident" or condition. None of the societies is entirely immune from possible jeopardizing of the identity of individuals or groups. Such a happening can be illustrated in situation when various xenophobia are present, or simply when differences are not understood and accepted. Still, when society is highly developed, or on the respectable level of development, these negative processes could be effectively and efficiently controlled, therefore will not evolve into factors that cause social and political insecurity. Thus, one should not speak about the crisis of identity in such a society. However, in Bosnia and Herzegovina, the problem of understanding the identity and relations towards identity is one of the major security risks that in different levels and in multi-meaningful ways producing, sustaining and often deepening the state of insecurity among citizens, social groups, social strata as well as within entire national collectivities (accordingly, influencing the national security in Bosnia and Herzegovina in general). In Bosnia and Herzegovina the identity has been viewed, at the high level of significance, as something singular, in oversimplified manner, and according to the system of imposition. In other words, it is about the de-personalization of individuals done by the certain number of (quasi)political elites, by the certain number of religious leaders at all levels, as well as by the number of intellectuals who contributes to the processes which dehumanize politics by attacking, among other things, the identity of individuals and groups, and by doing so, committing the ideological and political violence to the group "other", but to their "own" group as well. The violence has been committed to the history, language, tradition, culture, religion, science, but also to the set of human rights, individual and collective, exactly on the principles of singularizing the identities. That kind of condition resulting in individual and group resistance, which homogenizing based on different foundations, therefore ending in the crisis per se, but can be viewed as a latent intro in wider conflicts that can exaggerate security situation in country, as well as in the region.

#### Key words

crisis, identity, social and political security, insecurity, violence, resistance, conflict.

*«Kada me pitaju šta sam u 'najvećoj dubini svoje duše', to podrazumijeva da u 'najvećoj' dubini svakog čovjeka postoji jedna jedina pripadnost koja nešto znači, nekakva njegova 'duboka istina', njegova 'suština', određena jednom zasvagda po rođenju i koja se više neće mijenjati; kao da ostalo, sve ostalo, njegov životni put slobodnog čovjeka, njegova stečena uvjerenja, njegove sklonosti, njegov lični senzibilitet, njegovi afiniteti, njegov život na kraju krajeva, ne znači ništa. A kada podstičemo naše savremenike da 'potvrde svoj identitet', kao što danas često činimo, time im zapravo kažemo da moraju pronaći u dubini svoje duše tu takozvanu suštinsku pripadnost, koja je često vjerska ili nacionalna ili rasna ili etnička, i njome gordo vitlati pred tuđim nosom»*

*Amin Maalouf*

Sigurnost nije objektivno stanje već je rezultat društvenog procesa. U tom smislu možemo govoriti i o nesigurnosti, odnosno vječitoj igri između sigurnosti i nesigurnosti jednoga društva i u jednome društvu. Prijetnje sigurnosti su raznovrsne i veoma razučene. Sve su prijetnje stvarne, ali nisu sve vidljive, prepoznatljive, šablonizirane, standardizirane ili konačno definirane u smislu već viđenosti. U kontekstu teme kojom se bavim, važno je naglasiti da se neke stvarne prijetnje ne mogu mjeriti, a moguće je i da ne budu primijećene. Ali, ukoliko pođemo od pretpostavke da se nesigurnost može definirati i kao odnos između

prijetnji i slabih tačkaka društva, onda je situacija jasnija, odnosno, prijetnje su mjerljivije, moguće ih je procijeniti, a moguće je i predvidjeti (spoznati) njihova izvorišta, modus operandi, ciljeve i posljedice. No, ukoliko jedno društvo nema senzibiliteta prema svojim slabim tačkama, te ukoliko nema osposobljene institucije koje bi se i tim slabim tačkama bavile, onda možemo govoriti o latentnoj nesigurnosti u trajanju, s tim što latentnost može izrasti u pojavnost, a ta pojavnost može biti veoma bolna, odnosno može prerasti u stanje, dakako stanje nesigurnosti. Ovo je, van svake razumne sumnje, jedan od ramova za sliku Bosne i Hercegovine, prvenstveno u oblasti političke i društvene (ne)sigurnosti.

Naravno, moguće je da prijetnje koje se zasnivaju na pretpostavkama i ne predstavljaju stvarne prijetnje. Ali, važnije od toga je znati da prijetnje i ako nisu konstantne, iako su samo pretpostavljene, i najmanja promjena njihovih karakteristika utječe na sigurnosno stanje u jednoj državi. To mora biti u osnovi sigurnosne politike svake države, pa prema tome i multietničke, multikonfesionalne i multikulturalne, kakva je Bosna i Hercegovina, ali kakve su i većina država nastalih raspadom bivše SFRJ (ovdje je naglasak na faktumu regionalizma ili regionalne sigurnosti). Poznato je, naime, da je prava i produktivna sigurnosna politika ona politika koja je definirana na način da reflektira stanje na terenu, poglavito u oblasti političke i društvene sigurnosti. Jer, i s aspekta teorije, ali i s aspekta prakse, politička sigurnost se odnosi na organizacionu stabilnost države, sistem vlasti i ideologije koje im kao takvim daju legitimitet, dok je smisao društvene sigurnosti sposobnost društva da opstane u svom osnovnom obliku pod promjenjivim uslovima te mogućim i stvarnim prijetnjama. Odnosno, društvena sigurnost odnosi se na održivost unutar prihvatljivih uslova za razvoj individualnog i kolektivnog identiteta, postojećih modela tradicije, kulture, religije, jezika i drugih definirajućih obilježja ličnog i kolektivnog habitusa i integriteta.

Međutim, ono šta se najčešće u višetničkim, višekonfesionalnim, višekulturalnim etc. državnim zajednicama ne tretira sigurnosnim pitanjem, jeste zaštita identiteta građanina, društvenih grupa, nacionalnih manjina, cijelih naroda. Naravno, ne mislim na identitet u smislu «matičnog broja» pojedinca ili «statističke» segmentacije sastavnih dijelova društva, već na ukupnu personalnost pojedinca, a kada je riječ o kolektivitetima, mislim na ono šta je u biti njihove identifikacije što ih diferencira na nivou specifičnosti prema drugima. To je u Bosni i Hercegovini evidentno, mada je riječ o državnoj zajednici koja je proživjela i proživljava veoma traumatična događanja, uključujući u to svu dramatiku agresije koja je na nju izvršena, genocid i druge zločine koji su bili sastavni dio, ali i metod i jedan od ciljeva agresije, potom radikalni prelazak iz jednog političkog i državnog sistema u drugi, ekonomsku prekompoziciju po matrici prvobitne akumulacije kapitala, bujanje svih oblika tzv. domicilnih i transnacionalnih oblika kriminala, kontinuiranu aktivnost nositelja tzv. specijalnog rata i iznutra i izvana u cilju njene destabilizacije etc., etc., etc. Onaj ko je najviše pogođen efektima tih aktivnosti je građanin, bilo kao individua, bilo kao pripadnik određenog kolektiviteta. S tog aspekta, danas građanin na nivou identiteta nije u fokusu opservacija, posebno ne u oblasti sigurnosti te sigurnosne politike u Bosni i Hercegovini. Naprotiv, na sceni je kriza identiteta, koja je izazvana sistematičnim (ali i sistemskim) napadom ili manipulacijom njime, a to je jedno od esencijalnih pitanja koje neposredno tangira i individualnu i kolektivnu sigurnost. Kriza je situirana izravno u centrum društvene i političke sigurnosti u svakoj multietničkoj državnoj zajednici pa i u Bosni i Hercegovini.

U zavisnosti od stepena razvijenosti jednog društva, prvenstveno posmatrano iz diskursa zaštite ljudskih prava, kriza je veća ili manja, razuđenija ili jednosmjernija, dublja ili benignija, odnosno ona je «incident» ili stanje. Niti jedno društvo nije u potpunosti imuno od mogućih ugrožavanja identiteta pojedinca ili određene društvene grupe. To se može ispoljavati u raznim formama, od pojava elemenata ksenofobije različite provenijencije do nerazumijevanja drugog i drugačijeg. No, ukoliko je društvo na višem ili visokom stupnju opće razvijenosti i organiziranosti, takve pojave se mogu efektno i efikasno kontrolirati i one ne prerastaju u faktore koji mogu izazivati društvenu i političku nesigurnost, pa samim tim ne može se govoriti ni o krizi identiteta. Međutim, u društvima kakvo je bosanskohercegovačko, problem sa poimanjem identiteta i odnosom prema identitetu jedan je od najvećih sigurnosnih rizika koji višeslojno, višeznačno i višesmjerno proizvodi, održava i nerijetko produbljuje stanje nesigurnosti građana (individuuma), društvenih grupa, društvenih slojeva pa i cijelih nacionalnih kolektiviteta, a samim tim i nacionalne sigurnosti Bosne i Hercegovine općenito. U Bosni i Hercegovini se, na visokom nivou značajnosti, identitet posmatra singularno, pojednostavljeno i po sistemu nametanja. Riječ je o depersonalizaciji pojedinca od strane dijela (kvazi) političkih elita, dijela religijskih autoriteta višeg ili nižeg ranga, ali i jednog broja intelektualaca koji su doprinijeli i doprinose dehumanizaciji politike, pored ostalog, i atakujući na identitet i pojedinca i kolektiviteta vršeći ideološko i političko nasilje kako nad «svojima» tako i nad «drugima». A, ustvari, «...čovjek može imati više identiteta. Neki mogu biti privremeni, neki trajni, a neke će... nositi do groba. Ne smije se zapasti u zamku pa čovjeka svesti isključivo na njegov jedan (nacionalni, konfesionalni...) identitet, a zanemariti ostale.»<sup>1</sup> Uz ovo zanemaruje se i činjenica, da «pored nacionalnog, klasnog, rasnog itd. identiteta, neophodan je i jedan viši, građanski politički identitet.»<sup>2</sup>

Nasilje se vrši nad poviješću, jezikom, tradicijom, kulturom, vjerom, naukom, ali i nad značajnim setom ljudskih prava kako pojedinca tako i cijelih društvenih grupa, upravo na principu ogoljavanja i singularizacije identiteta. Sve je to, u većoj ili manjoj mjeri, «upakovano» u *nacionalizam* kao ključnu i prilično sveobuhvatnu retrogradiju savremenog doba i savremene bosanskohercegovačke sveukupne, pa samim tim, i sigurnosne realnosti. Bez navođenja konkretnih primjera, zadržat ću se na suštini nacionalizma, koji nije incident u Bosni i Hercegovini (kao što je to u većini država visoko razvijene demokratije), već je gotovo stanje društvenih odnosa. Nacionalizam je, kao unutrašnja i importovana pojava i stanje društvenih odnosa te kao izvoriste rizika i prijetnji po političku i društvenu sigurnost, ako ne krucijalno, zasigurno jedno od ključnih pitanja svih drugih pitanja i odgovor svih drugih odgovora koji (i kao pitanje i kao odgovor) tangiraju identitet pojedinca i društvenih grupa.

Jedna od suštinskih karakteristika nacionalizma općenito, pa i u Bosni i Hercegovini, jeste poistovjećivanje nacionalne i teritorijalne dimenzije države ili dijela države, što implicira logiku: jedan narod (nacija) - jedna država (ili jedan entitet koji tendira državnom samoidentitetu; ili jedna regija koja polaže pravo na simbiozu teritorijalnog i nacionalnog). U okviru te tendencije (tendencija) prepoznatljiva je, manje ili više naglašena, zajednička karakteristika - pojava nacionalnog ekskluzivizma, te nacionalnog etnocentrizma kao stožernih

<sup>1</sup> Dr. Ivan Cvitković, *Sociologija spoznaje*, DES, Sarajevo, 2001., str. 168

<sup>2</sup> Đuro Šušnjić, *Religije II*, Čigoja štampa, Beograd, 1998., str. 398; citirano prema: Dr. Ivan Cvitković, *Sociologija spoznaje*, DES, Sarajevo, 2001.

mjesta za projiciranje i profiliranje politike partikularizma, separatizma ili secesionizma. No, bez obzira na to da li se radi o «više hegemonistički nastrojenom nacionalizmu ili o separatističkom nacionalizmu, ili o iredentizmu i partikularizmu u redovima nacionalnosti, svima je bit ista: reakcionarna okrenutost prema prošlosti, isповijedanje nacionalnog egoizma, podvajanje, netrpeljivost»<sup>3</sup>. I, u vezi s ovim, valja naglasiti su se nacionalizam, odnosno nacionalizmi u Bosni i Hercegovini i njenom okruženju «razvili u krajnje konzervativnu ideologiju koja je ukinula pravo građanina da raspolaže sobom... a nacionalizmi su se mogli istinski razumjeti samo u svojoj uzajamnosti.»<sup>4</sup>

U svojoj biti, na tragu prethodne konstatacije, valja naglasiti da nacionalizam, primarno, ima tendenciju ka pijedestalnosti u odnosu na sve druge društvene vrijednosti. Kao vrhovno načelo kolektivnog *Ja* ili homogeniziranog i monolitiziranog *Mi*, nacionalizam u nastojanju usavršavanja sebe kao jedine, neoborive i neopozive pozitivije, u suštini je višeznačna i višedimenzionalna negativija odnosno negacija *drugoga* i *drugacijega*. Na prvom mjestu je negacija *Drugog* u odnosu na *Moj - Naš* nacionalni *Ego*. Ta negacija, na realiciji *Mi - Oni*, ima svoja ishodišta, opredmećenost ili bljeskanje u etnonacionalizmu<sup>5</sup>, nacionalnom egocentrizmu, nacionalnom suprematizmu, homogenizmu i hegemonizmu. Druga znakovitost nacionalizma kao negacije sastoji se u tome što *Moja - Naša* nacija druge ljudske i društvene univerzalije stavlja u poziciju *manje vrijednosti*, odnosno *subvrijednosti*. Naime, da bi se obezbijedila (zadovoljila) vrhovna pijedestalnost nacije, u tom smislu se oduzima univerzalistički subjektivitet religije, tradicije, kulture, umjetnosti (svih provenijencija i vokacija), društvenih organizacija i državnih institucija i te univerzalije postaju sredstvo, objekt ili instrumentarij za ostvarivanje ideje u ime vrhunarnosti nacije. Slijedeća negacija, a na ravni i nivou prethodne, jeste negacija čovjeka kao multiznačne i multistrukturne individue, odnosno subjekta. Time pojedinac postaje homoid, transmiter ili relej nacije koja pre-rasta u nadnaravnu kategoriju, te koja u konkretnim situacijama nastupa u ime čovjeka, u ime njegovog neotuđivog (u ovom slučaju oduzetog) personaliteta i tako ga onemogućava da bude spiritus movens unutar društvene koegzistencije. Odnosno, svodi ga se na objekt manipulacije, upotrebe i zloupotrebe. To je ogoljenje čovjeka, njegovo primarno obezvređenje, ali i oneslobođenje, jer umjesto da je kreator, pa i u ime i unutar nacije, on postaje pukim konzumentom nametnutih stanja koja imaju biti ili njegova ili će biti tretiran subjektom, ali kojega za račun nacije treba marginalizirati, neutralizirati, a po potrebi i do kraja društveno inhibirati. Tu je prvenstveno izdiferenciran problem pripadništva, koje kao uopćeno ponašanje poprima dimenzije obezličjenja individuuma, njegovo deemocijoniranje i depersonaliziranje. Tako se bezobličeni pojedinci povezuju u apstraktume, što kao krajnje ishodište ima formiranje antagonističkih grupa (grupacija). Formiraju se subjekti: kolektivno - *Mi* i kolektivno - *Drugi*. I što je pojedinac utopljeniji u grupu - *Mi*, «to on više uranja u sferu fantomskih predstava i emocija, u kojima se stapaju u jednu cjelinu prošlost, sadašnjost i budućnost, mrtvi, živi i besmrtni, sjećanja, činjenice i mitovi, pojedinci, grupe i vladari...»<sup>6</sup>. Emocije kojima gospodari grupa - *Mi*, šire se u sve pore života i vrhovna sreća

<sup>3</sup> Stipe Šušar, *Svi naši nacionalizmi*, Biblioteka Posebna izdanja, Valjevo 1986. str. 22.

<sup>4</sup> Ivan Cvitković, *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini – Hrvati između nacionalnog i građanskog*, Synopsis d.o.o., Zagreb-Sarajevo, 2006., str. 174

<sup>5</sup> Za širu spoznaju o fenomenu etnonacionalizma upućujem na knjigu: Altermatt Urs, *Etnonacionalizam u Evropi - Svjetionik Sarajevo*, JEŽ - Printing & Publishing House, Sarajevo, 1997.

<sup>6</sup> Aleksandar Molnar, *Narod, nacija i rasa*, Beogradski krug i Akapit, Beograd 1997., str. 8

se sastoji u tome da se služi kolektivu i da se omogući njegova kolektivna reprodukcija. Grupne emocije postaju isključivo obilježje međugrupnih interakcija. A «u Bosni i Hercegovini kolektiv je nosilac prava nad individuumom. Vladajuća etnopolitika ne priznaje individuum kao nosioca prava na kulturno pripadništvo već posmatra etničko grupstvo kao supstancijalitet, upravo kao 'prirodnu vrstu'.»<sup>7</sup>

Nacionalizam je ideološko sredstvo integracije i mobilizacije grupa, političkih pokreta ili naroda općenito. Jedna od najznačajnijih karakteristika nacionalizma jeste to što se «...ljubav i mržnja više ne usmjeravaju prema pojedincima kao pojedincima, već pojedincima kao članovima, odnosno dijelovima cjeline...».<sup>8</sup> Također, nacionalizam je mit o povijesnom obnavljanju, o predviđanju budućnosti, o nepobjedivosti, nepogrješivosti predaka kao zaloga vječnih herojstava. No, ovdje valja podsjetiti da mit i mitomanija nisu isto jer «ako se ode u mitološko, a ne u patološko, znači da je narod ovladao mitom, a ne mit narodom».<sup>9</sup>

Postoji uobičajena podjela nacionalizma na idealistički, etnički (eticizam) i rasizam. Idealistički nacionalizam preferira fetišizaciju nacije «...kao priključka kozmopolitskoj zajednici svih ljudi...».<sup>10</sup> Međutim, u kontekstu teme te u smislu opservacija aktualne društvene zbilje u Bosni i Hercegovini, a u vezi sa političkom i društvenom sigurnošću, neophodno je fokusirati se na etnički nacionalizam (uz nužnu komparaciju sa rasizmom). Etnički nacionalizam teži da etnicizira naciju, odnosno sudbinska identifikacija putem rođenja isključuje svaki izbor ili bilo kakvu odluku, tako da se pripadnikom ove nacije može biti ili ne biti. Unutar etničkog nacionalizma, može se zaključiti na osnovu izloženog, postoje i rudimenti rasizma, koji ne moraju biti dominantni ili ne moraju eskalirati, ali su latentno prisutni i potencijalno opasni po koegzistenciju, prvenstveno u višenacionalnim sredinama, kakva je, uostalom, Bosna i Hercegovina tokom cijele svoje povijesti. Rasizam, sam po sebi, u svojoj biti je regresivan, odnosno restriktivan. Istina, postoje i građanski teoretičari koji rasizam ne dovode u ravan sa nacionalizmom, nego ih suprotstavljaju kao antipode. Osnovno polazište za ovakva stajališta je u tome što je nacionalizam u suštini ekspanzivan (za razliku od restriktivnosti rasizma), ali ta ekspanzivnost nije istovremeno i pozitivnost, jer počiva u pravilu na netoleranciji, a nerijetko i na sili. Naravno, varijante nacionalizma su i u šovinizmu, etnocentrizmu, tzv. većinskom nacionalizmu (prinudna asimilacija manjina, hegemonizam) i manjinskom nacionalizmu (izraženom npr. u secesionističkim tendencijama).

Mada se može doimati nelogičnim, ali u suvremeno i aktualno doba, prisutne su, sa više ili manje intenziteta, gotovo sve varijante nacionalizma u Bosni i Hercegovini. Otkuda ovakva mogućnost? Ovdajni narodi, faktički, nisu dovršili (završili), u modernom smislu riječi, nacionalno sazrijevanje. Ako je ono što eventualno diferencira narod i naciju, s jedne strane gens, a s druge strane gens sa političkom, odnosno državnom organizacijom, onda je to u bosanskohercegovačkim uvjetima sve sa kratkotrajnim i kratkoročnim pokušajima, odnosno importovanim vrijednostima koje su prvenstveno autoritarno nametane i diktirane, ali sa instrumentarijem koji nije u potpunosti primjeren povijesnom i kulturološkom ambije-

<sup>7</sup> Asim Mujkić, *Mi, građani etnopolisa*, Šahinpašić, Sarajevo, 2007., str. 112

<sup>8</sup> Lemberg Eugen, *Nacionalizam I i II*, Knjiga I, Reinbeck bei Hamburg, 1967., str. 40

<sup>9</sup> Dr. Ivan Cvitković, navedeno djelo *Sociologija spoznaje*, str. 180

<sup>10</sup> Aleksandar Molnar, navedeno djelo, str. 282

ntu ovih prostora. Više stoljeća nije postojala državna zajednica koja je bila autohtona, a da ta autohtonost nije bila izložena tuđim utjecajima ili kopiranju tuđih iskustava u izgrađnji države, ili koja je imala priliku, bar kroz vremensku dimenziju, da se do kraja originalno artikulira. Jer, «...naš narod (narodi) u vjekovnoj prošlosti živio je isprekidan državnim granicama i brojnim linijama šeststogodišnjih ratova, razdrt na desetak dijalekata, formirajući se pod tucetom svojih i tuđih suvereniteta, raznovrsnih stranih vjeroispovijesti i ideologija, on se jalovo tješio jeftinom mudrošću kako je svaka sila za vremena, skupo plaćajući ovu glupu sentenciju...».<sup>11</sup> Zapravo, bili su ne samo utjecaji nego i prisilno proživljavanje, kada je, npr. o državnom uređenju riječ, osmanskog šerijatizma, austrougarskog kajzerizma/kenigizma, njemačkog nacizma i italijanskog fašizma, srpskog rojalizma, sovjetskog boljševizma i nedovršene varijante samoupravnog socijalističkog demokratizma.<sup>12</sup>

Nacionalizam nije, dakle, moguće promatrati ili tretirati na nivou apstrakcije ili nečega transcendentalnog, odnosno pukog teorijskog pitanja. To je suštinski veoma djelatna pojava koja zahvata jedan ili više konkretnih društvenih ambijenata u totalitetu i u interaktivnom smislu, pa i u smislu međuuvjetovanosti, međuizazovnosti, međupothranjivanja, ali i međuodržavanja. Dakako, ta pojava je prvenstveno retrogradna, budući da nema «dobrih» i «loših» nacionalizama – postoji samo različitost u stupnju agresivnosti i sredstava koja se upotrebljavaju u ostvarenju cilja. Suštinski, nacionalizam predstavlja, kako sam već naglasio, negaciju civilizacijskih pozitivija, počevši od čovjeka, individuuma kao mikrokosmosa, do univerzalija koje su se iskristalizirale kao pozitivne i oplemenjujuće kategorije u razvoju ljudskog društva. Takvo stanje izaziva otpore kako kod pojedinaca tako i kod društvenih grupa koje se po različitim osnovama identificiraju unutar sebe, a ti otpori su već kriza po sebi, ali su i latentni uvod u sukobe širih razmjera, što značajno može usložiti sigurnosnu situaciju kako u zemlji tako i šire.

Dolazimo do politike i ideologije. Politika mora biti racionalna, ali taj racionalitet mora imati emancipatorski karakter. Dakle, mora razvijati humanizam nasuprot prakse dehumanizma. Mora stalno voditi računa o potrebama individuuma, čovjeka, s ciljem poboljšanja kvaliteta njegovog života u svim segmentima i aspektima. U suprotno, opet je riječ o racionalnoj djelatnosti, ali retrogradnoj, a svaka retrogradija je i sigurnosni rizik i faktor nesigurnosti. Ključna karika politike je ideologija, koja može biti pozitivna pokretačka sila, ali i degradirajuća, razarajuća, odnosno proizvođač svakovrsnih konflikata i kriza. Inače, rašireno je mišljenje da je ideologija spoljni činilac konflikta. Ali u stvarnosti, ideologija je suštinski činilac konflikta. To je naprosto iz razloga što je svakoj ideologiji imanentno nastojanje da svoje vrijednosti i ciljeve oživotvori/ostvari u praksi, konkretnije da se transformira i preoblikuje u politiku, odnosno, platonovskim jezikom kazano, politika postaje oživljena ideologija. U ovom smislu, ukoliko govorimo o nesigurnosti, pa i krizi identiteta, pažnja ne smije biti zadržana samo na vidljivi dio „ledenog brijega“. Pažnja mora biti stalno usmjeravana na podvodne dijelove. Konkretnije, daleko je manji problem ono šta voda nosi na površini, od onoga šta valja u dubini.

<sup>11</sup> Miroslav Krleža, *O religiji*, Oslobođenje, Sarajevo; Mladost, Zagreb, 1982., str. 196

<sup>12</sup> Vidi šire: Mirsad D. Abazović, *Ogledi o bosanskohercegovačkoj zbilji*, DES, Sarajevo, 2008.

Probleme u Bosni i Hercegovini u smislu upotrebe i zloupotrebe individualnog i kolektivnog identiteta možemo prepoznati kroz organizaciju države, ali i ambivalenciju u poimanju karaktera same države, zatim kroz raznovrsne oblike društvene diskriminacije do segregacije i secesionističkih tendencija. Kada je riječ o organiziranju države i ambivalencijama u vezi s tim, valja naglasiti da unutar Bosne i Hercegovine baš ti fenomeni leže u fundamentu nesporazuma koji se izravno odražavaju na ugrožavanje i individualnih i kolektivnih identiteta kao i manipuliranja njima. Zašto? Prvo, to je unutrašnji administrativni ustroj. Ovakav model države, naravno kada je riječ o modernoj državi, ne postoji nigdje. Iz te činjenice proizlaze, ili, ta činjenica proizvodi niz nesporazuma i nesuglasja i o karakteru države. Dio države je republika, a dio nema zvanično definirano društveno uređenje. Dva dijela države imaju centralizirani način organizacije države (entitet Republika Srpska i Distrikt Brčko), a drugi (Federacija BiH) decentralizirani - kantonizirani. To otvara mogućnost krajnje manipulacije onim političkim (i ne samo političkim) subjektima, da ustvrde da je Bosna i Hercegovina federalna država sastavljena od federacije i republike te jednog distrikta. Prema drugima, Bosna i Hercegovina je prosta decentralizirana država. Ta tvrdnja je najbliža standardima iz teorije države i prava, ali ostaje zapitanost nad tim šta je ta decentralizacija, čega, kojih nivoa i kakve horizontalne i vertikalne podjele vlasti. A prema trećima, BiH je unija, ali se ne zna čega. Slijedeće izvorište nesporazuma (kao izvanrednog polja za manipulacije i zloupotrebe) proizlazi iz nejasno definiranog statusa unutrašnjeg i međunarodnog subjektiviteta i suvereniteta države, odnosno iz različitog tumačenja uloge institucija međunarodne zajednice po principu pitanja: da li je njihova uloga samo pomažuće stabilizirajuća, poluprotektorska ili naprosto protektorska?<sup>13</sup> Iz ovoga proizlazi stalno otvoreno manipulativno pitanje – da li nacionalna heterogenost znači i državnu heterogenost? Naravno da ne znači. Ali, u političkom i sigurnosnom smislu, ovdje se otvara pitanje sukoba svekolikih koncepcija unitarizma vs. decentralizacije i na tim osnovama društvenog uređenja, koje je organski vezano i za zaštitu individualnog i grupnog identiteta.<sup>14</sup> Konačno, kada se radi o ovim pitanjima, a poglavito o političkom sistemu Bosne i Hercegovine, potpuno prihvatljivim se doima stajalište da je «*politički sistem u kojem žive građani Bosne i Hercegovine isključio velike (meta)priповijesti nacionalne ili državotvorne naravi, a od 1996. godine građanstvo stiče nova (utopijska znanja) liberalističke provenijencije koja trebaju omogućiti uspješno suprotstavljanje atacima Moderne od kojih povijesnu ofanzivnost, s različitim intenzitetom, još uvijek ispoljavaju dionizijske strukture Erosa (jedinstvo u različitostima, suverena BiH, bosanska Bosna) i rušilačke strukture Tanatosa (srpska Bosna, hrvatska Bosna, bošnjačka Bosna, četništvo, ustaštvo, konspirativni panislamizam,*»<sup>15</sup>

Bez vulgarne ilustracije primjerima iz Bosne i Hercegovine, na nivou opštosti, dakle definicijski, navest ću za naš realitet najznačajnije karakteristike društvene diskriminacije, segregacije, separatizma i secesionizma ovdje i u trajanju, čiji faktografski izraz i prostorno i

<sup>13</sup> Vidi šire: Mirsad D. Abazović, navedeno djelo

<sup>14</sup> Npr. protivnici unitarizacije (koja, po mom sudu, nije rješenje za Bosnu i Hercegovinu) zagovaraju izgradnju konsocijacijskog modela «koji bi bio izraz međusobnog konsenzusa i štiti individualni grupni identitet i slobodu svih bh. građana... a to znači međusobno priznavanje i uvažavanje grupnih identiteta, a ne redukciju bh. državljanja na individualne građane» (vidi šire u tekstu Srećka M. Džaje *BiH kao politička kategorija*, objavljenog u listu «Oslobođenje» broj 22. 196. godina LXV od 23. oktobra 2008., podlistak KUN). I ovo je redukcionizam vs. redukcionizma – usporedi sa zabilješkom 3

<sup>15</sup> Nerzuk Ćurak, *Geopolitika ka sudbina – slučaj Bosna*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2002., str. 35

vremenski, preko konkretnih objekata i subjekata individualne i društvene prakse, može svako bez naprezanja prepoznati.

Društvena diskriminacija je više ili manje stvarno i formalno držanje u podređenom položaju izvjesnih društvenih skupina; izražava se u nepriznavanju, neprimjenjivanju ili uskraćivanju određenih prava jednima, uz istovremeno priznavanje i primjenjivanje tih istih prava drugim subjektima; u principu, razlikujemo: društvenu diskriminaciju – neprihvatljivo ponašanje prema pojedincu ili određenoj grupi u smislu krajnje arbitrarnih stavova; etničku diskriminaciju – umanjivanje ili osporavanje prava, privilegija ili izbora na temelju etničkog porijekla; vjersku diskriminaciju – samovoljno ili sistemsko osporavanje prava drugome na temelju vjerske pripadnosti; spolnu diskriminaciju – ograničavanje prava i sloboda na temelju spolnih razlika te generacijsku diskriminaciju – obilježje patrijarhalne, paternalističke zajednice kojoj su mladeži uskraćena mnoga prava i slobode; diskriminaciju treba razlikovati od predrasude, koja se javlja na razini stava, dok se diskriminacija uvijek očituje kao aktivno djelovanje; iako predrasuda prethodi diskriminaciji, svaka predrasuda ne mora nužno voditi diskriminaciji.

Segregacija je razdvajanje ljudi prema kriterijima koji su u suprotnosti sa načelima ljudskih prava i sloboda, od kojih je razdvajanje prema rasnoj, etničkoj ili nacionalnoj pripadnosti u školi, na radnom mjestu i drugim javnim mjestima najčešće; postoje dva temeljna oblika segregacije - stvarna (de facto) i pravna (de iure); stvarna segregacija prisutna je u svakodnevnim odnosima među ljudima i izraz je nepovjerenja i nesnošljivosti koji obično proizlaze iz predrasuda, dok je pravna strukturne prirode, a provode je društvene institucije, uključujući školu; stvarna segregacija često je dopuna pravnoj, ali može postojati i bez pravno-zakonskog pokrića, pod utjecajem tradicije i običaja; etničko čišćenje i tzv. humano preseljenje naroda također su oblici segregacije. Što se Bosne i Hercegovine tiče, sve je već viđeno. Zapravo, ovdje je *«vrlo značajno i 'moderno' insistirati na međusobnim razlikama, tvrdeći kako ništa zajedničko nije moguće – ni jezik, ni škole, ni razredi, ni nastavni planovi i programi, ni zakoni, ni institucije, ni mediji, ni 'hava', ni (logično?!) prostor/teritorij i tako redom. Takva su razmišljanja i djelovanja kod nas, ponovimo i ne zaboravimo(!), već tradicionalno isprobana. Intenzitet im jest oscilirao, ali je to znalo ići dotle da se na ugroženost 'poziva' i u smislu: ja sam ugrožen, jer mi ovi drugi, evo, ne daju da ih (i dalje i više) ugrožavam.»*<sup>16</sup>

Separatizam je društveni pokret za odvajanjem jedne grupe od šire zajednice, bilo u svrhu priključenja drugoj zajednici ili potpunog osamostaljenja; najvažniji i danas tipičan oblik je separatizam koji se pojavljuje kao politički pokret određene nacionalne, etničke, jezičke i sl. grupe za postizanje određenog stepena autonomije ili potpuno odvajanje od postojeće države; separatizam se najčešće susreće u višenacionalnim državama, i to kao pokret pojedinih nacija ili nacionalnih manjina; zavisno od konkretnih uvjeta biraju se oblik i sredstva ostvarivanja separatističkog cilja. A secesionizam je tendencija za odcjepljenjem dijela

<sup>16</sup> Hanka Vajzović, *Jezik i nacionalni identitet*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2008., str. 148

teritorija od države s ciljem osnivanja samostalne države ili pripojenja drugoj, susjednoj državi.<sup>17</sup>

Više je načina ugrožavanja i individualnog i grupnog identiteta. Naravno, univerzalni je indoktrinacija, koju provode različiti subjekti i različitim sredstvima. A opće je poznato da je indoktrinacija organizirano i intenzivno nastojanje da pojedinac ili šira populacija internalizira obrazac mišljenja i ideološke standarde. Ona je važan element vlasti i borbe za vlast ili duhovni autoritet i efikasna je forma zarobljavanja ili svođenja čovjeka od autonomnog subjekta na jedinku s kojom se manipulira u željenom pravcu. A «*kad su sve saznanjne mogućnosti tako strašno blokirane za račun jedne jedine, sigurno je da su i mogućnosti praktičnog ponašanja veoma sužene; pojedincima naviknutim da misle tuđom glavom nije teško da se i ponašaju onako kako ta glava zapoveda, osobito ako je glavonja moćan i autoritativan.*»<sup>18</sup> Pored niza načina provođenja indoktrinacije, izdvaja se posebno jedno «sredstvo» - mediji. Uz iznimno važnu univerzalističku ulogu medija u humanističkom profiliranju javnog mišljenja, u realnosti, poznata je uloga medija i u tzv. proizvodnji saglasnosti. To se posebno događa kada su mediji u funkciji onoga ko donosi odluke te odlučuje i o tome šta i kako treba objavljivati.

Umjesto zaključka, doima se sasvim umjesnim, a u kontekstu složenosti stanja individualnog i grupnih identiteta u Bosni i Hercegovini (i okruženju), insistirati na otvaranju široke znanstvene, sigurnosne i stručne rasprave o tome kakvo je stanje u oblasti:

- *zaštite života, ustavnih prava i sloboda i lične sigurnosti građana;*
- *zaštite neovisnosti i teritorijalnog integriteta na osnovi ravnopravnosti država i naroda;*
- *zaštite demokratije i ljudskih prava, zaštite civilnih i ljudskih prava;*
- *zaštite prava naroda, religijskih skupina i nacionalnih manjina;*
- *zaštite moralnih i obiteljskih vrijednosti i kontinuirano obezbjeđivanje društvenog ambijenta za stvaranje materijalne dobrobiti i općeg prosperiteta*

a u vezi:

1. *prijetnji kao posljedice deprecijacije povijesti*
2. *prijetnje koje proizlaze kao posljedica političkih aktivnosti protiv pojedinca - građanina*
3. *prijetnji koje proizlaze iz borbe za kontrolu u državnim institucijama po etničkom principu*
4. *prijetnji koje proizlaze iz vođenja vanjske politike države.*

<sup>17</sup> O društvenoj diskriminaciji, separatizmu, segregaciji i secesionizmu vidi šire u: Spaić Vedrala -Vrkaš, Kukoč Mislav, Bašić Slavica, *Interdisciplinarni rječnik (Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju)*, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, Zagreb, 2001.

<sup>18</sup> Đuro Šušnjić, *Ribari ljudskih duša*, Čigoja štampa, Beograd, 2008., str. 146

#### Literatura:

1. Mirsad D. Abazović, *Ogledi o bosanskohercegovačkoj zbilji*, DES, Sarajevo, 2008.
2. Urs Altermatt, *Etnonacionalizam u Evropi - Svjetionik Sarajevo*, JEŽ - Printing & Publishing House, Sarajevo, 1997.
3. Dr. Ivan Cvitković, *Sociologija spoznaje*, DES, Sarajevo, 2001.
4. Ivan Cvitković, *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini – Hrvati između nacionalnog i građanskog*, Synopsis d.o.o., Zagreb-Sarajevo, 2006.
5. Nerzuk Ćurak, *Geopolitika ka sudbina – slučaj Bosna*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2002.
6. Miroslav Krleža, *O religiji*, Oslobođenje, Sarajevo; Mladost, Zagreb, 1982.
7. Eugen Lemberg, *Nacionalizam I i II*, Knjiga I, Reinbeck bei Hamburg, 1967.
8. Amin Maluf, *Ubilački identitet*, Paideia, Beograd, 2003.
9. Aleksandar Molnar, *Narod, nacija i rasa*, Beogradski krug i Akapit, Beograd, 1997.
10. Asim Mujkić, *Mi, građani etnopolisa*, Šahinpašić, Sarajevo, 2007.
11. Đuro Šušnjić, *Religije II*, Čigoja štampa, Beograd, 1998.
12. Đuro Šušnjić, *Ribari ljudskih duša*, Čigoja štampa, Beograd, 2008.
13. Stipe Šušar, *Svi naši nacionalizmi*, Biblioteka Posebna izdanja, Valjevo, 1986.
14. Hanka Vajzović, *Jezik i nacionalni identitet*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2008.

#### Ostalo:

1. Spaić Vedrana -Vrkaš, Kukoč Mislav, Bašić Slavica, *Interdisciplinarni rječnik (Obrazovanje za ljudska prava i demokratiju)*, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, Zagreb, 2001.
2. Bosanskohercegovački nezavisni dnevnik «Oslobođenje», godina LXV, broj 22.196, Sarajevo, 23. oktobra 2008., podlistak KUN